

УДК 821.162.1

Аліна Дика

ORCID 0000-0002-6006-7640

ЕМАНСИПАЦІЙНІ ТА ФЕМІНІСТИЧНІ ІДЕЇ В ПОВІСТІ «ВЧИТЕЛЬКА» ТАДЕУША МІЦИНСЬКОГО

Анотація. Стаття присвячена феміністичним ідеям в повісті Т. Міцинського «Вчителька». Звертається увага на особливості збірки «Чорнобильські дуби». Розглядаються відмінності в двох виданнях повісті «Вчителька», розкривається його художня метаморфоза. Аналізуються образи жіночих персонажів, звертається увага на трактування символів.

Ключові слова: Тадеуш Міцинський, «Вчителька», «Чорнобильські дуби», жінка, фемінізм, «Молода Польща», новелістика, містицизм, символізм.

Інформація про автора: Дика Аліна Джавадівна, студентка 1 року магістратури Інституту філології КНУ ім. Шевченка.

Електронна адреса: mazurovich_@ukr.net

Alina Dyka

IDEE EMANCYPACYJNE I FEMINISTYCZNE W OPOWIADANIU «NAUCZYCIELKA» TADEUSZA MICIŃSKIEGO

Abstrakt. Artykuł poświęcony jest ideom feministycznym w powieści Tadeusza Micińskiego «Nauczycielka». Zwraca się uwagę na ogólne cechy «Młodej Polski» jako epoki w polskiej kulturze i miejsce w niej feminizmu. Autorka artykułu skupia się na osobliwościach cyklu «Dęby czarnobylskie», na jej głównych ideach i przedmowie. Rozważany jest sposób wyrażania myśli i emocji T. Micińskiego w powieści «Nauczycielka», a mianowicie jego przekonująca próba wyrażenia kobiecości w powieści, napisaną przez mężczyznę. Podano krótki portret psychologiczny głównej bohaterki, a także uzasadniono wpływ jej biografii na światopogląd dziewczyny. Artykuł analizuje różnice między dwoma wydaniem «Nauczycielki» – 1896 r. i 1911 r. Zwraca się uwagę na zmiany

fabularne, jaśniejsze rozwiązanie, głębsze metafory i wyraźniej zdefiniowane idee feministyczne. Nacisk kładziony jest na zauważalną zmianę Amelii w I i II edycji powieści: od niezdecydowanej i naiwnej do dojrzałej i silnej dziewczyny. Analizie poddano koncepcję «Walkirii-pszczoły» Wojciecha Gutowskiego, według której symbole «Walkirii» w tekście oznaczają odwagę, pragnienie wolności i gotowość głównej bohaterki do walki z ówczesnymi normami społecznymi. Symbole «pszczoły» oznaczają posłuszeństwo, wahanie i przywiązanie do swoich uczniów. Ciągła walka «Walkirii» z «pszczołą» (i zwycięstwo pierwszej) jest jedną z głównych idei feministycznych w powieści. Autorka artykułu zwraca też uwagę na szereg innych postaci kobiecych, które uosabiają feministyczne wizerunki: Zosię, Manię, Stefkę, panią Kurbet i Hannę. Akcentowany jest rozwój moralny i zawodowy Zośki w całej fabule, a także symboliczna aluzja do Klementyny Hoffmanowej, która czyni z Zośki mocny obraz ruchu kobiecego w Polsce, który stara się rozwijać, osiągać więcej i pomagać przyszłym pokoleniom. Nasuwa się wniosek o sile idei feministycznych w «Nauczycielce» i możliwości nieświadomego wpływu autora powieści na rozwój ruchu kobiecego w Polsce.

Słowa kluczowe: Tadeusz Miciński, «Nauczycielka», «Dęby czarnobylskie», kobieta, feminizm, «Młoda Polska», powieść, mistycyzm, symbolika.

Nota o autorze: Dyka Alina, studentka I roku studiów magisterskich Instytutu Filologii Narodowego Uniwersytetu imienia Tarasa Szewczenki w Kijowie.

E-mail: mazurovich_@ukr.net

Alina Dyka

EMANCIPATORY AND FEMINIST IDEAS IN THE NOVEL «THE TEACHER» BY TADEUSZ MICIŃSKI

Abstract. The article is devoted to feminist ideas in T. Miciński's novel «The Teacher». Attention is drawn to the general features of «Young Poland» as an era in Polish culture and the place of feminism in it. The author focuses on the peculiarities of the collection «The Oaks of Tchernobyl», on its main ideas and preference. The way of expressing T. Miciński's thoughts and emotions in the novel «The Teacher» is considered, namely his convincing attempt to express femininity in a work written by a man. A brief psychological portrait of the main character of the story is given, as well as the influence of her biography on the girl's worldview

is substantiated. The article examines the differences between the two editions of the novel «The Teacher» – 1896 and 1911. Attention is drawn to the plot changes, a brighter solution, deeper metaphors and more clearly defined feminist concepts. It emphasizes the noticeable change of Amelia in the 1st and 2nd editions of the novel: from indecisive and naive to a mature and strong girl. Wojciech Gutowski's concept of the «Valkyrie-Bee» is analyzed, according to which the «Valkyrie» symbols in the story signify courage, the desire for freedom and the readiness of the main character to fight against the social norms of the time. The symbols of «Bee» mean obedience, hesitation and attachment to their students. The «Valkyrie's» constant struggle with the «Bee» (and the victory of the former) is one of the main feminist ideas in the story. The author of the article also draws attention to a number of other female characters who embody feminist images: Zosia, Manya, Stefka, Mrs. Kurbet and Anna. Zoska's moral and professional growth throughout the plot is emphasized, as well as a symbolic allusion to Klémentyna Hoffmanova, which turns Zoska into a powerful image of the women's movement in Poland, which seeks to develop, achieve more and help future generations. The conclusion is made about the power of feminist ideas in the novel and the possibility of the author's unconscious influence of «The Teacher» on the development of the women's movement in Poland.

Key words: Tadeusz Miciński, «The Teacher», «The Oaks of Tchernobyl», woman, feminism, «Young Poland», novels, mysticism, symbolism.

Information about author: 1st year master's student of the Institute of Philology of the Taras Shevchenko National University of Kyiv.

E-mail: mazurovich_@ukr.net

Творчість Тадеуша Міцинського є важливою складовою «Молодої Польщі» – епохи в польській культурі наприкінці XIX – початку XX ст. Ключовою особливістю творчого стилю письменників та поетів «Молодої Польщі» виступає містицизм, езотерика та релігійний синкретизм. Мистецтво та містичне сприйняття ставало тим джерелом пізнання, яке мало замінити раціональне пізнання світу. «Молода Польща» звертається до багатьох нових тенденцій, серед яких можна виділити декаданс, шанування культу краси, схвалення діонісійських цінностей, а також новий погляд на фемінізм. Звернемо увагу, що феміністичні

ідеї в той час не пропагувались відкрито, оскільки наштовхнулись би на потужну стіну непорозуміння та усталеного порядку патріархального світу. Однак в цей час все частіше порушуються питання про потребу освіти для жінок, про їх можливу самостійність від чоловіка тощо.

Як справедливо стверджує Анна Пеканец, у літературі «Молододі Польщі» жінок часто зображували як фатальні створіння, вампіри, істерички тощо. Вони знаходили своє втілення в образах Саломей, Астарти, Ліліт чи Єви, часто порівнювали з Сфінксом, Медузою або ж якимось втіленням природи. Жінки, чії функції були зведені виключно до біологічних та естетичних, втратили суб'єктність. Вписані в міти, глибоко вкорінені в культурній свідомості, вони стали проекціями фаллоцентричної уяви. У цієї «фатальної жінки» мала бути суперниця – жінка, яка слухняно виконувала призначені їй соціальні ролі: матері, дружини чи дочки [11; 248-249].

Тадеуш Міцинський намагався гармонійно поєднати незалежність «нового мистецтва» з дотриманням ідеалів та цінностей, що він вважав невід'ємними для того, щоб називати себе «поляком». Письменник хотів бути і викривачем внутрішніх конфліктів особистості, і виразником життя нації, і будівничим колективної свідомості. Чільне місце в його творчості займає жінка, а індикатор зростання феміністичних настроїв тогочасного суспільства можемо знайти в порівнянні двох видань повісті «Вчителька».

Дана повість – доробок вже вмілого майстра. Т. Міцинський видав збірку оповідань «Чорнобильські дуби» у віці 38 років, вже маючи значний літературний доробок. Раніше драми «Князь Потьомкін» та «У темряві золотого палацу, або Базиліса Теофану», поезії «У темряві зірок», роман «Нетота», публіцистичні тексти «До джерел польської душі», «Боротьба за Христа» та інші тексти були надруковані самодруком і опубліковані в тодішній пресі. Згодом у прозі з'явився лише «Ксьондз Фауст» (1913).

Загалом, збірка «Чорнобильські дуби» – це книга, яка містить кілька інтригуючих історій, написаних Тадеушем Міцинським. У кожній історії є настрій жаху і містики, що повільно проступає

між сторінками. Збірка органічно вписується в настрій «Молодої Польщі», адже наповнена містицизмом та пошуками себе. Тадеуш Міцинський видав «Чорнобильські дуби» у 1911 році. Ця збірка оповідань не викликала зацікавлення дослідників, адже для них там не було жодного нового постулату. Інші твори письменника привертали увагу літературознавців куди більше. Однак, варто пам'ятати, що «Чорнобильські дуби» певною мірою відходять від правил поетики, що використовувалися досі, а це робить її цікавим матеріалом для дослідження еволюції літератури «Молодої Польщі» [6; 465].

Дослідники звертають увагу на вступ Т. Міцинського до цього видання. Вже зрілий літератор стверджує в ньому, що знижує вимоги до читача, який боїться «глибин» та «метафізичних питань», характерних для поезії Міцинського. Таким чином, представлена збірка оповідань має бути «легким» читанням юнацьких досягнень, скромність яких не ображає «*наш ревматичний польський менталітет, покритий ватою та кадилом – у задушливих, непротірюваних кімнатах... у жажливій лікарні*» [10; 4] (тут та далі переклад з польської – авторський – А.Д.). Цинічний характер передмови виявиться значимим у контексті аналізу «Вчительки» [9; 226].

Загалом можна припустити, що ця авторська замітка є швидше вираженням розчарування широкої аудиторії, якій творчість Міцинського не була зрозуміла, аніж презентацією менш значних досягнень. Розчарування та декаданс – доволі звичні характеристики не тільки «Чорнобильських дубів» Т. Міцинського, але і всієї «Молодої Польщі» загалом.

Однак звернемо більше уваги власне на повість «Вчителька» та її героїнь як ключовий елемент феміністичних ідей Т. Міцинського в «Чорнобильських дубах». Це дебютне оповідання здобуло нагороду літературного конкурсу журналу «Czas» у 1896 р. Автор порушує теми, які вже не будуть повторюватися в його подальших творах. Варто зауважити, що оповідачем у цьому творі виступає жінка. Міцинського цікавлять дилеми сучасної жінки, яка крокує до незалежності у світі, що її оточує, самотійно

заробляє на життя, приймає рішення, плине до реалізації у всіх сферах свого існування. Але, перш за все, ця жінка стоїть обличчям до умов на рубежі ХХ століття.

Тадеуш Міцинський пише про молоду дівчину, яка отримує першу роботу. Ми дізнаємося про це із щоденника, який починається 2 вересня, а отже, з початком навчального року. Молоду вчительку звати Амелія. Її батьки померли, а брат Стефан навчається в університеті. За півроку до початку написання щоденника дівчину покидає її коханий, що бере шлюб з іншою жінкою. Можна здогадатися, що коїлося в душі молодої сироти, яка спочатку втрачає батьків, найближчих людей у своєму житті, а потім вперше закохується, довіряє людині, віддається в обійми кохання, але знову зазнає поразки. До того часу у двобої Амелії зі світом дівчина програє.

Варто зазначити, що з самого початку героїня постає як внутрішньо нецілісна жінка, самотня у своєму нещасті, охоплена відчуттям безглуздості та марності свого існування, яке приносить їй лише біль, страждання та відчуття внутрішньої порожнечі: *«Я не можу жити, не задавши собі це питання: для чого?»* [10; 86]. Головна героїня часто думає про смерть як про спробу вирватися з лап життя і впасти в забуття: *«[...] жити, або вибрати легший шлях, що спокушає мене?»* [10; 24]. Загалом це доволі характерна стильова ознака образів Т. Міцинського.

Необхідно підкреслити і спосіб висловлення думок Т. Міцинського у цьому творі. Можливість вільно висловлюватись через зізнання героїні від першої особи, сподівання, що вони залишаться належним чином прочитані читачами, підготовленими раніше, змусили автора використати сюжетну схему, відому з позитивістських та постпозитивістських творів... а потім і переписати її, видозмінивши дещо. Можемо погодитись, що висловлювання переживань дівчини саме від першої особи - вдалий вибір інструментарію, адже це дозволило Міцинському більш емоційно показати страждання Амелії, її переживання та страхи [2; 127].

Погляд з боку жінки змінює спосіб сприйняття художнього світу та сприйняття обговорюваних питань, а крім того, жіноча

розповідь, створена чоловіком, стає голосом у дискусії про риси, які можуть відрізняти жіночу розповідь від розповіді чоловічої. Наслідки цієї дискусії викликають додаткові запитання [11; 243].

Пишучи щоденник Амелії, Міцинський намагається зайняти позицію жінки, її спосіб дивитися на світ та інтерпретувати події. Феміністична критика, особливо в її ревізійній формі, намагаючись уловити риси жіночого письма, часто акцентувала протиставлення чоловіків і жінок. Проблемою виступала невизначеність у тому, чи жіночність взагалі може бути представлена у літературі лише творами, що написані авторками, або також створеними авторами. У «Вчительці», без сумнівів, «говорить» жінка, але написана повість чоловіком [11; 249].

Варто наголосити на двох версіях повісті та їх відмінностях. Перша, яку ми вже згадували, це видання 1896 р., друга версія відкриває збірку «Чорнобильські дуби» 1911 р. Феміністичні ідеї значно яскравіше проявляються саме в останньому виданні, на яке ми і звернемо увагу. Окрім цього воно дещо відрізняється сюжетно, має більш цілісну та, на нашу думку, глибшу структуру.

У виданні «Чорнобильських дубів» ряд персонажів змінили імена та прізвища. Чому автор вирішив це зробити – достеменно невідомо. Зокрема, прізвище вчителя змінено на Старжецький, Кафарська стає Кафаревічовою, учениця Борковська – Бірковською, Конрад Ласковіцький – Лаховіцьким, а брат Амелії замість Стефека стає Міреком. Однак найбільш важлива зміна – завершення твору. Наприкінці повісті перед Амелією постає перспектива заміжжя. У першому варіанті «Вчительки» титульна героїня приймає його, у другому – рішуче його відкидає. У варіанті 1896 року джерелом страждань Амелії, як ми пам'ятаємо, є її зневажені любов до Конрада, який, здавалося, відповів їй взаємністю, але одружився з іншою. Друга редакція додає до цієї структури ще один елемент: вагітність та позашлюбну дитину [12; 35–36].

Варто зазначити, що у повісті від першої до останньої сторінки сильно підкреслюються дві теми – самотність і смерть. Вони ніби визначають історію молоді жінки і, на відміну від «Вчительки»

з 1896 року, вони не є нитками, що ведуть до розгадки таємниці життя. Варіант повісті 1911 року призупиняє історію, не даючи чіткої відповіді, передвіщаючи подальші духовні пошуки [9; 235].

На «феміністичному зрушенні» між першим та другим виданням повісті наголошують й інші дослідники творчості Т. Міцинського. Так, Тадеуш Лінкнер, аналізуючи відмінності між двома варіантами юнацької історії «Вчителька», рішуче підкреслив: «Якщо проблеми емансипації вже з'явилися у першій версії «Вчительки», то потім вони збагатилися феміністичними думками» [8; 34].

Ще один аргумент посилення феміністичних ідей в творі знаходить Войцех Гутовський: «Те, що задовольняло б позитивістську «сильну жінку»: чудові умови для соціальної роботи, можливість виховання нових поколінь, не відповідає вимогам Амелії, головної героїні «Вчительки». Амелія не хоче назавжди ототожнювати себе з будь-якою соціальною роллю, вона боїться всіх стереотипів. Вона захоплена коханням і дружбаю, але швидко втомлюється від шаблонів неврастенічних пристрастей та оманливої дружби» [4; 240].

Важливо, що у версії 1911 р. соціальні нерівності виражено набагато яскравіше, і Амелія, здається, більш обізнана з ними і робить свої спостереження чіткішими. Це може пояснюватись вже згаданою нами фундаментальною зміною, яку Міцинський здійснив у «Чорнобильських дубах» – введенням в історію головної героїні прихованої вагітності, а потім самотнього народження в Татрах та смерті новонародженої дитини. Якщо спостерігати за розкриттям персонажа, то вчителька версії 1896 р. виступає типовою жінкою кінця XIX століття – наївною, нервовою, такою, що часто виявляє слабкості. Натомість, Амелія з «Чорнобильських дубів» зовсім інша – більш зріла, сильніша, місцями навіть цинічна.

Що важливо – Амелія відрізняє себе від інших дівчат: *«Бідні ви жінки! Ваша любов виливається з свого «Я» в його «Ти»; це смирення раба; це плавання без весел і керма за його тінню»* [10; 72]. Власне, розуміння хибності становища жінки як «тіні» свого чоловіка, а також бажання бути не просто «додатком», а незалежним індивідумом і виступає однією з основних рис феміністичного руху.

Образ жінки в літературі часто пов'язується з містичними образами. В літературі початку ХХ ст. прослідковуються думки, що жінки, у зв'язку зі своєю розвинутою інтуїцією, можуть краще сприймати світ через призму містичного. Пізнання світу через інтуїцію і мудрість жінки виступає і однією з ідей наприкінці «Вчительки». Так, в останньому абзаці остаточної редакції твору Амелія, після містичних переживань у Татрах, вирішує поїхати на місяць до Англії, щоб послухати лекції Вівекананда про «людські тіла». Складається враження, що коли головна героїня говорить про розвиток «сили віруючої інтуїції», ці слова відповідають думці автора, що мудрість наших предків-аріїв ґрунтувалася на розвитку інтуїції, що перевершувала розум [3; 101-129].

Доволі цікавою також видається концепція «Валькірії-бджоли», про яку згадує Войцех Гутовський. Ці символи доволі часто вбачаються у «Вчительці», проте, що ж вони означають?

Варто уточнити, що для Т. Міцинського валькірії (прекрасні діви зі скандинавської міфології, чиїм завданням було допровадити душі полеглих героїв до Вальгалли; вони також виступали посланцями) символізують героїзм, сміливість, невтомну боротьбу протягом всього життя, що закономірно закінчується смертю. Натомість бджола у багатьох культурах виступає символом відродження. Хоча ці символи виглядають як непок'єднані, навіть антагоністичні поняття, в цьому, на наш погляд, проявляється одна із творчих рис самого Т. Міцинського – сакральний пошук поєднання протиріч [5; 6-7].

«Валькіричних» символів у творі значно більше ніж «бджолиних». Яскравими зразками цього виступають слова головної героїні: «Можливо, в давні часи я була б кельтською жрицею ...» [10; 7], «Щодо мене, я ненормальна жінка: я розумію кохання як завіт, з яким потрібно боротися» [10; 72] тощо. Загалом, «валькіризм» Амелії, на думку В. Гутовського, проявляється передусім у бажанні свободи, самореалізації, автентичності, готовності до будь-яких несподіванок життя та боротьбі проти застарілих устоїв суспільства [5; 8].

Непоко́ра суспільним нормам, в тому числі вигляду тогочасного інституту сім'ї, надзвичайно яскраво та чітко проявляється в наступному висловлюванні головної героїні: *«Сім'я - цей священний ковчег завіту - найчастіше була скринькою Пандори, звідки вилітають приниження, бруд, брехня та підлість!»* [10; 19].

Символізм «бджоли» у Амелії проявляється передусім у її прив'язаності до учениць та турботі про них: *«Мої ви діти кохані! Ви мої - справді мої!»* [10; 79]. Інша типова ознака - певні вагання, які змушують її дотримуватись неписаних правил світу, де вона проживає. Власне, внутрішню боротьбу «бджола-валькірія» Амелії можна інтерпретувати як узагальнений образ зміни світоглядів жінок початку ХХ ст.

Однак, на головній героїні феміністичні образи не завершуються. Варто додати, що у «Вчительці» ми маємо справу з цілим рядом жіночих персонажів, які створюють справді різноманітну і цілком достовірну плеяду, що відображає соціальний зріз жінок на рубежі століть, що може довести здатність Міцинського спостерігати і бути дуже проникливим. Найцікавішими з них є Зося - підопічна Амелії; Маня та Стефка - подруги вчительки; Кафаревичова (вона ж Кафарська) - головна адміністраторка закладу, інтригантка, яка любить свого начальника, та пані Курбет - смішна французенка, а також Ганна - дружина Конрада, характером повна протилежність Амелії [9; 229].

В їх вуста автор також вкладає багато доволі сміливих феміністичних думок. Серед цих персонажів, безумовно, найбільше виділяється Зося - молода учениця, позашлюбна дочка багатого адвоката. Вона стверджує: *«Дитині нема за що бути вдячним батькам за те, що вони подарували їй життя, оскільки вони не думали про неї. Любити треба тільки матір, яка страждає при пологах, поки батько грає в брідж»* [10; 12]. Або ж: *«Усі чоловіки люблять нас тільки за задоволення»* [10; 15].

Звісно, подібні репліки цілком пасують цьому персонажу, враховуючи його долю. Однак подібні висловлювання в часи цілком ще патріархальної та традиційної Польщі початку ХХ ст. могли прозвучати дуже незвично, сміливо та навіть непристойно.

Знаковим є також моральне та професійне зростання Зосі. Спочатку дівчина – слабка і складна учениця, але з часом, завдяки увазі наставниці, вона не тільки досягне значних успіхів у навчанні, але навіть почне допомагати своїм молодшим колегиням на уроках. Міцинський відзначив багато рис, які робили Амелію та її ученицю подібними. У них схоже минуле – погані стосунки між батьками наклали відбиток на обох [12; 26–27].

Окрім психологічної аналітики впливу виховання на подальшу долю індивіда, тут можна прослідкувати певну алюзію на зростання самосвідомості жінок взагалі. Учениця старанно готується і з часом наздоганяє (а потім і перевершує) свою наставницю. Таким чином, кожне наступне покоління жінок відчувало все більшу потребу боротьби за свої права (виборчі, політичні, трудові, побутові), засвоювало досвід попередниць та з новими силами виходило на боротьбу. Ці тенденції не були виключно монополією польського жіночого руху, а загальною рисою світового фемінізму. Так Міцинський міг показати поступове нагромадження сили жіночого руху і його спадковість.

Саме Зося отримує від Амелії «*оправлену золотом мініатюру Клементини Хоффман*» [10; 80]. Згадка про Клементину Хоффман, польську письменницю, перекладачку, педагогиню та суспільну діячку є доволі показовою. Зокрема, у 1825 році її призначили ефором, тобто інспектором двох варшавських пансіонатів та двох жіночих шкіл. Наступного року вона почала викладати в Урядовому інституті жіночої гендерної освіти, діяльність її була волонтерською – без будь-якої оплати. Згодом, після листопадового повстання 1830 р., вона заснувала Об'єднання патріотичної доброчинності варшав'янок – організацію, покликану допомагати споряджати солдат і доглядати за раненими в лікарнях. Подібною громадською роботою займалась і під час еміграції в Парижі. Клементина Хоффман завдяки своїй активній залученості у розвиток жіночої освіти та особисту харизму стала взірцем для багатьох майбутніх поколінь феміністок у Польщі.

Таким чином, можна зробити кілька висновків. По-перше, у творі Т. Міцинського «Вчителька» прослідковуються помітні

феміністичні ідеї: роздуми жінки про своє місце у патріархальному світі, вагання щодо стосунків із чоловіками, бажання особистісного розвитку і позбавлення залежності від чоловіка тощо. По-друге, більшість акцентів на ці ідеї розставлені саме в остаточній версії «Вчительки» 1911 р. По-третє, образи Амелії та Зосі можна розглядати як узагальнені образи жінок в Польщі початку ХХ ст., в яких поступово міцнішає рішучість до зміни свого становища в суспільстві. По-четверте, навіть якщо автор і не мав чіткого наміру донести подібні феміністичні ідеї до читача, можна припустити, що повість «Вчителька» відіграла свою роль як засіб натхнення та спонукування для розвитку жіночого руху в Польщі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bajko M. Publicystyka Tadeusza Micińskiego w latach Wielkiej Wojny // Proza Tadeusza Micińskiego: studia. Przełomy/Pogranicza: Studia Literackie XXVI. Red. Bajko, Marcin Gutowski, Wojciech Ławski. – Jarosław. Wydawnictwo Alter Studio, 2017. – S. 129-163.

2. Czabanowska-Wróbel A. Dziwne płaszcze Micińskiego // Teksty Dru-gie. – 2008, 3. – S. 125-131.

3. Flis-Czerniak E. Wokół Nietoty, czyli raz jeszcze o «niesamowitym» spotkaniu Tadeusza Micińskiego z Wincentym Lutosławskim // Proza Tade-usza Micińskiego: studia. Przełomy/Pogranicza: Studia Literackie XXVI. Red. Bajko, Marcin Gutowski, Wojciech Ławski. – Jarosław. Wydawnictwo Alter Studio, 2017. – S. 101-129.

4. Gutowski W. Chaos czy ład? Symbolika reintegracji we wczesnej twór-cości Tadeusza Micińskiego // Studia o Tadeuszu Micińskim. – Kraków, 1979. – S. 227-274.

5. Gutowski W. Walkiria-pszczoła: kobieta jako figura pełni: feminocen-tryzm Tadeusza Micińskiego // Ruch literacki R. LVII. – 2016, Z. 1 (334). – S. 3-27.

6. Kurkiewicz M. Dęby Czarnobylskie: oryginalność cyklu. Ruch literac-ki. R. XLII. – 2001, Z. 4 (247). – S. 465-473.

7. Lack S. Wybór pism krytycznych. Przedmowa, wybór tekstów i komen-tarze: Wojciech Głowala. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1980. – 524 s.

8. Linkner T. Dziennik w pamiętniku [w:] Zanim skończyło się maska-radą. Ze studiów nad twórczością Tadeusza Micińskiego. – Gdańsk, 2003. – 416 s.

9. Martens A. Kobiety zmagania z realnością – o społecznym tle Nauczycielki Tadeusza Micińskiego // Proza Tadeusza Micińskiego: studia. Przełomy/Pogranicza: Studia Literackie XXVI. Red. Bajko, Marcin Gutowski, Wojciech Ławski. – Jarosław, Wydawnictwo Alter Studio, 2017. – S. 225-239.

10. Miciński T. Nauczycielka // «Dęby czarnobyłskie». Wydawnictwo: IX Seria: Wielkie Arkana, 1911. – 200 s.

11. Pekaniec A. Młodopolski okruch zwierciadła. Tadeusz Miciński, Nauczycielka // Proza Tadeusza Micińskiego: studia. Przełomy/Pogranicza: Studia Literackie XXVI. Red. Bajko, Marcin Gutowski, Wojciech Ławski. – Jarosław, Wydawnictwo Alter Studio, 2017. – S. 239-269.

12. Próchniak P. Pęknięty płomień. O pisarstwie Tadeusza Micińskiego. – Lublin, Wydawnictwo: KUL, 2006. – 457 s.